

УДК 371.671:811.161.2

**ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНТЕРНАТНИХ
ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УКРАЇНІ
(60-ті рр. – перша половина 70-х. рр. ХХ століття)**

Н. В. Султанова

**ORGANIZATION ACTIVITIES OF BOARDING
EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE
(the 60's – the first half of the 70's of the twentieth century)**

N. V. Sultanova

У статті розглянуто сутність та зміст діяльності інтернатних закладів освіти в Україні у 60-х – першій половині 70-х рр. ХХ століття. Схарактеризовано тенденції розвитку інтернатних установ, що були зумовлені суспільно необхідними завданнями соціального виховання дітей (формування усвідомленої громадянської позиції, ідейно-політичних переконань, науково-матеріалістичного світогляду та ін.), принципами (тісного взаємозв'язку виховання із життям, продуктивною працею, стимулювання активності дитини та її участі у суспільно-корисній праці та ін.). Проаналізовано особливості функціонування освітніх інтернатних закладів, які розкрито в організаційно-методологічному вимірі (через форми, принципи соціально-виховної діяльності закладів), структурно-функціональному (за аналізом нормативно-правових, архівних джерел їхнього функціонування), а також у змістовному (що віддзеркалені у змісті діяльності установ, напрямках соціального виховання, якісного та кількісного контингенту дітей тощо).

Ключові слова: соціальне виховання, школи-інтернати, методи виховання, вихователі, діти, історико-педагогічне дослідження.

The article deals with the essence and content of the activity of boarding educational institutions of Ukraine in the the 60's – the first half of the 70's of the twentieth century. The tendencies of development are given; the characteristics of the functioning of educational establishments are characterized; the goals and main tasks of children's social education are defined. The peculiarities of the practical embodiment of the content aspects of the social education of the younger generation are represented. The organizational and methodological conditions of the efficiency of pedagogical technologies' usage in Ukrainian boarding schools are revealed and analyzed.

In the article the author summarizes the results of a retrospective analysis of the content and methods of social education of the younger generation in the theory and practice of residential education. It is noted that its content was aimed at the main goal – the upbringing of a new stratum of people, conscious and active builders of communism. It is

underlined that the key areas of children's social education such as atheistic, aesthetic, labor, moral, and physical, promoted the elevation of the ideological and political level, the formation of communist beliefs and the scientific outlook of the younger generation.

Keywords: social education, boarding schools, methods of education educators, children, historical and pedagogical research.

Загальна постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні, коли система інтернатної освіти в Україні знаходиться на етапі реформацій та великих перетворень, пріоритетним завданням суспільного поступу є визначення нової стратегії утримання й виховання соціально незахищених категорій дітей. Оптимізація функціонування закладів інтернатного типу в Україні уможлиблюється шляхом розробки, обґрунтування та практичної реалізації нових варіантів змісту виховного процесу, виокремлення та застосування ефективних набутків з досвіду виховання молодого покоління в інтернатних закладах освіти. Означений стан актуалізує необхідність вивчення та узагальнення теоретичного доробку і практичних надбань у галузі організації та функціонування шкіл-інтернатів, тенденцій їх розвитку, а також форм та методів соціального виховання дітей в інтернатних закладах освіти у період з 60-х рр. – впродовж першої половини 70-х рр. в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми, визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття, актуальність проблеми. Проблемам соціального виховання дітей, його змісту та технологіям реалізації на різних етапах розвитку вітчизняної педагогічної науки присвячено праці низки вітчизняних та зарубіжних дослідників (Бондар, 1968; Галузинський, 1966; Канішевська, 2011; Кузьміна, 2011; Мельниченко, Поскрипко і Хазаната, 1964; Наточій, 2012; Покась, 2012; Султанова, 2017).

Проте, для розкриття проблематики статті окремий науковий інтерес становлять монографії В. Покася (2012), що сприятимуть інтегративному баченню природи та сутності розвитку інтернатних закладів освіти в Україні у XX столітті, Л. Канішевської (2011), що висвітлюють роль та значення загальноосвітніх шкіл-інтернатів у вихованні соціальної зрілості учнів, О. Кузьміної (2011), яка теоретично обґрунтувала формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, монографія А. Наточого (2012), у якій цілісно розкрито виховну систему шкіл-інтернатів в Україні, дисертаційне дослідження В. Слюсаренко (1997), у якому розкрито соціально-педагогічні функції установ

інтернатного і напівінтернатного типу й умови їх реалізації в Україні, наукові праці Ж. Петрочко (2010), С. Свириденко (Канішевська, Кузьменко, Свириденко, 2013) та ін.

Акцентування уваги науковців та державних органів освіти сьогодні на різних аспектах організації та реорганізації інтернатних закладів, їхнього реформування та оптимізації, доводить, що проблематика державного утримання та освіти дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування актуалізує потребу критичного переосмислення історичних витоків навчання та виховання дітей. Адже, спадкоємність ідей, що стосуються позитивних сторін розвитку дітей в інтернатних установах уможливорює прогностичне значення ретроспективного аналізу основних його концептуальних положень з метою виявлення орієнтирів його запровадження в умовах реформування освіти.

Метою статті є дослідження процесу організації і розвитку шкіл-інтернатів України, а також змісту і методів соціального виховання в них дітей у 60-х рр. – впродовж першої половини 70-х рр. ХХ століття.

Для досягнення мети статті було поставлено **завдання**: розкрити на основі аналізу джерельної бази теоретико-методологічні засади створення шкіл-інтернатів як навчально-виховних закладів нового типу та особливостей їхнього функціонування в означений період; схарактеризувати зміст соціально-виховної діяльності, напрями виховання, форми й принципи їхньої реалізації впродовж 60-х – початку 70-х рр. ХХ століття; проаналізувати якісний й кількісний склад контингенту вихованців інтернатних установ в Україні.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, школи-інтернати у нашій країні були створені з метою посилення ролі суспільства у вихованні молодого покоління, а також надання у цій справі посильної допомоги сім'ї. 29 червня 1956 р. Рада Міністрів СРСР і ЦК КПРС прийняли Постанову «Про організацію шкіл-інтернатів» (ЦК КПУ і Рада Міністрів УРСР, 1956). Таким чином, в Українській РСР у 1956 р. було створено та організовано діяльність перших 50 шкіл-інтернатів з контингентом 10,2 тис. осіб. Наслідком їхньої популяризації стає швидке зростання авторитету та значне розповсюдження по території всієї країни. Навчання та виховання дітей в умовах інтернату стає нерозривними процесами, що органічно доповнюють один одного. Педагогічний вплив на вихованців здійснюється не лише на заняттях, а й у внекласній роботі.

Досліджуючи проблему функціонування інтернатних установ освіти в Українській РСР у цей час, В. Покась зазначає: «починаючи з 50-х рр. пріоритетною стає проблема удосконалення навчально-виховного процесу. Інтернатні заклади домоглися значних успіхів у цьому напрямку. Вдалося знайти оптимальні форми освітньо-виховної діяльності, що відповідають їхній специфіці, створити базу для виробничого навчання, трудового й фізичного виховання, виробити ефективну систему позакласної й позашкільної виховної роботи» (Покась, 2012, с. 24).

Як свідчать статистичні дані з «Довідки управління про роботу інтернатних установ в 1968 році» та «Доповідних записок та листування з Міністерством освіти УРСР з питань роботи спеціальних шкіл і шкіл-інтернатів УРСР (8 січня 196 – 24 грудня 1965 р.)», які зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), критерієм затребуваності та популярності шкіл-інтернатів в українських сім'ях як «замовниках цієї освітньо-соціальної послуги», стає збільшення закладів за 9 років (з 1956 по 1964 р.) у 10 разів, а контингенту вихованців – у 22 рази (див. табл. 1).

Таблиця 1

Тенденції розвитку інтернатних закладів освіти в Українській РСР за 1962–1965 рр.

Тип інтернатного закладу освіти	1962-1963 навч. рік	1963-1964 навч. рік	1964-1965 навч. рік	Дані щодо збільшення або зменшення показників за три навчальних роки
Всього шкіл-інтернатів, з яких	503	531	543	+ 40
– середні школи	298	238	208	+ 10
– восьмирічні школи	205	293	335	+ 30
Всього вихованців у школах-інтернатах	197,7 тис.	212,5 тис.	220,5 тис.	+ 22,8 тис.

Джерела: *Директивні вказівки...*, 1965; *Доповідні записки...*, 1965.

Постійна опіка держави та забезпечення нею достатніх для всебічного розвитку дітей умов, сприяють розгортанню мережі шкіл-інтернатів по Україні й на подальші роки.

Так, у системі Міністерства освіти УРСР у 1968–1969 навч. році працювало вже 16 типів інтернатних установ освіти, які класифікувалися за п'ятьма основними критеріями: перший – школи-інтернати загального типу; другий – спеціальні для дітей з психофізичними вадами, третій – школи-інтернати для важковиховуваних дітей та підлітків-правопорушників, четвертий – шкільні дитячі будинки та п'ятий – санаторно-лісні школи. На основі історико-педагогічного аналізу архівних джерел представимо кількісні результати класифікації інтернатних закладів освіти, а також їх чисельний контингент у таблиці (табл. 2).

Таблиця 2.

Класифікація та чисельний контингент шкіл-інтернатів Української РСР у 1968-1969 рр.

№	Тип навчального закладу	Кількість закладів в Україні	Кількість учнів/вихованців (тис.)
I	Школи-інтернати загального типу, в тому числі	437	185
1.1.	– Санаторні для дітей з малими і затихаючими формами туберкульозу	42	11,5
1.2.	– Для дітей, хворих на ревматизм	11	2,8
1.3.	– Для дітей, хворих на сколіоз	4	0,8
1.4.	– Школи-інтернати для нервовохворих дітей	1	0,2
1.5.	– Республіканські спеціалізовані школи-інтернати фізико-математичного та спортивного профілю	2	0,8
II	Спеціальні школи-інтернати для дітей з психофізичними вадами, в тому числі:	315	54
2.1.	– Для дітей з залишковими явищами після перенесеного поліолієміту	11	2
2.2.	– Спеціальні школи-інтернати для дітей з недоліками слуху: – для глухих дітей – для туговухих	37 14	5,7 1,9
2.3.	– Спеціальні школи-інтернати для дітей з недоліками зору: – для сліпих – для слабозорих	7 14	1,7 2,3
2.4.	– Спеціальні школи-інтернати для дітей з важкими розладами мови	8	1,9
2.5.	– Спеціальні школи-інтернати для розумово відсталих дітей (допоміжні школи)	224	38,5

Продовження таблиці 2

III	Спеціальні школи-інтернати для важковиховуваних дітей та підлітків правопорушників	13	2,5
IV	Шкільні дитячі будинки	25	3,0
V	Санаторно-лісні школи	10	1,1

Джерело: *Довідка управління...*, 1968.

Як ми бачимо, найбільшим контингентом учнів, за даними управління інтернатних установ, характеризувалися саме школи-інтернати загального типу та спеціальні школи-інтернати для дітей з психофізичними вадами розвитку.

Санаторно-лісові школи-інтернати були створені в системі Міністерства освіти як інтернатні заклади, основним призначенням яких була загальноосвітня підготовка та поетапне лікування дітей шкільного віку, хворих на ревматизм у неактивній фазі хвороби. До цих шкіл приймали дітей віком від 7 до 14 років включно, які перебували на обліку у лікарів-ревматологів поліклінік, а якщо таких не було, то у дільничних лікарів-педіатрів цих поліклінік. За учнями санаторно-лісових шкіл-інтернатів зберігалися місця в загальноосвітній школі, після повернення до якої, дітей приймали у відповідний клас на підставі документів про їхню успішність без будь-якої додаткової перевірки знань (Березняк (ред.), 1973, с. 48).

Згідно з типовими штатами спеціальних шкіл Міністерства освіти Української РСР: «число вихователів встановлювалося з розрахунку дві одиниці на кожен групу вихованців з 20 осіб. Для приміщення карантину встановлюється додатково одна посада вихователя. Крім того, на кожні чотири групи вихованців або на поверх вводиться одна посада звільненого старшого вихователя» (*Директивні вказівки...*, 1965, арк. 42).

Міністерство освіти УРСР роз'яснює, що направленню в школи-інтернати інших областей підлягають вихованці, які не мають батьків або знаходяться на патронаті і звільнені від плати за навчання в школах-інтернатах. Вихованців, які мали батьків, рекомендовано влаштовувати в школи-інтернати за місцем проживання сім'ї з метою здійснення спільних заходів сім'ї і школи у справі навчання й виховання дітей (*Директивні вказівки...*, 1965, арк. 61).

Результати аналізу контингенту вихованців шкіл-інтернатів дають підстави стверджувати про їх популярність саме серед українських, часто багатодітних сімей, які були задіяні на виробництві і не мали можливості

виховувати своїх дітей. Адже 90 % дітей, які перебували на державному утриманні та виховувалися в школах-інтернатах, були діти, які мали сім'ю та батьків. Додамо ще дані до результатів аналізу контингенту станом на жовтень 1972 р.: дітей-сиріт – 8,6 %, дітей із багатодітних сімей – 41,5 %, дітей одиноких матерів – 21,6 %, дітей, які позбавлені батьківського піклування – 1,6 %, дітей з інвалідністю – 6,2 % та вихованців-переростків в інтернатах – 1,5 % від загальної кількості вихованців (*Довідка відділу...*, 1972, арк. 5).

Проте, школи-інтернати в областях республіки розвивались нерівномірно, в залежності від умов та матеріальних можливостей побудувати споруди для гуртожитків та інших господарських приміщень. Адже, їх будівництво проводилося за рахунок коштів, що виділялися на житлові приміщення. Таким чином, більша частина шкіл-інтернатів була побудована в промислових областях та містах (Донецької, Ворошиловградської, Дніпропетровської, Запорізької, Харківської, Львівської областей та м. Київ) (*Директивні вказівки...*, 1965). Разом із цим, у більшості інших областей республіки та сільській місцевості, з причин недостатнього матеріального і технічного забезпечення інтернатних установ, непристосованості приміщень для занять, неефективного використання коштів та не чисельного контингенту кваліфікованих педагогічних працівників, школи-інтернати на недостатньому рівні забезпечували освітні та соціальні потреби своїх вихованців.

Система виховання підростаючого покоління в УРСР характеризувалася стійкими тенденціями до взаємозв'язку із виробничими відносинами, які простежувались у всіх сферах народного господарства країни, особливо, в умовах соціалістичного характеру виробництва. Виховна робота у школах-інтернатах 1960-х рр. виконувала завдання партії, відповідно, її форми і методи були спрямовані на прищеплення молодому поколінню комуністичної ідеології, формування комуністичних переконань, науково-матеріалістичного світогляду, а також на атеїстичне, естетичне, трудове, моральне виховання дітей та їхню суспільно-корисну працю.

Основними принципами виховної роботи були її суспільна спрямованість, тісний взаємозв'язок виховання із життям, виховання дітей у колективі і через колектив, принцип стимулювання активності дитини та сприяння її участі у суспільно-корисній праці й інші.

Серед форм виховної роботи слід виокремити позакласні (тематичні вечори, зустрічі з видатними людьми, передовиками промисловості,

екскурсії, гуртки художньої самодіяльності та ін.) та позашкільні (залучення учнів до продуктивної праці у підсобних господарствах, навчально-виробничих майстерня та на виробництві безпосередньо).

Отже, «історичний досвід дає підстави зробити висновок, що участь вихованців у продуктивній праці була важливим засобом їх підготовки до життя в майбутньому» (Покась, 2012, с. 25).

Так, наприклад, за результатами звітування про хід виконання у Дніпропетровській і Сумській областях постанови ЦК КП України і Ради Міністрів Української РСР від 23 червня 1959 р. № 955 «Про заходи з розвитку шкіл-інтернатів в Українській РСР на 1959–1965 рр.» можна визначити основні напрями соціального виховання дітей, його форми і методи. У документах зазначено, що учні шкіл-інтернатів активно залучені до самообслуговуючої праці, суспільно корисної роботи, продуктивної праці в підсобних господарствах і навчально-виробничих майстернях. Під час позаурочної роботи вихованці набували певних культурних, санітарно-гігієнічних і трудових навичок, а також навичок свідомої дисципліни.

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підбиваючи підсумки результатам дослідження діяльності системи інтернатних установ в Українській РСР впродовж 60-х – першої половини 70-х рр. XX ст., можна припустити їхнє ключове значення у вихованні молодого покоління. Школи-інтернати в досліджуваній період функціонування набули широкого розповсюдження та популяризації в Україні, результатом якої їхня чисельність та, відповідно, контингент, збільшувались у десятки разів. Передбачалось, що цей навчально-виховний заклад зможе майже повністю замінити сімейне виховання. Свідченням цьому стали результати аналізу контингенту вихованців, які у своїй більшості (понад 90 %) були дітьми з повних або багатодітних сімей. Найбільшими значеннями за кількістю вихованців характеризувалися школи-інтернати загального типу та спеціальні школи-інтернати для дітей з психофізичними вадами розвитку.

Перспективним для подальших розвідок вважаємо дослідження проблематики імплементації наукових надбань у галузі історико-педагогічних досліджень з проблематики виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування сучасну систему функціонування та процес реформування інтернатних установ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Березняк, Є. С. (Ред.). (1973). *Основні документи про школу: збірник-довідник*. Київ : Радянська школа.
- Бондар, А. Д. (1968). *Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917–1967)*. К. : Вид-во Київського університету.
- Галузинський, В. (1966). *Розвиток дитячого колективу*. К. : Рад. школа.
- Директивні вказівки управління підлеглим установам з питань роботи шкіл-інтернатів (25 січні 1965 року – 18 грудня 1965 року)*. ЦДАВО України, м. Київ. – Ф 166. Оп. 15. Спр. 4600. – 65 арк.
- Довідка відділу про підсумки перевірки стану справ в школах-інтернатах по кожній області Української РСР (жовтень 1972 року)*. ЦДАВО України, м. Київ. – Ф. 166. Оп. 15. – Спр 8329. – 22 арк.
- Довідка управління про роботу інтернатних установ в 1968 році*. ЦДАВО України, м. Київ. – Ф. 166. Оп. 15. – Спр. 6398. – 9 арк.
- Довідки управління про стан навчально-виховної роботи інтернатних установ Української РСР за 1966–1967 навчальний рік*. ЦДАВО України, м. Київ. – Ф. 166. Оп. 15. – Спр. 5489. – 108 арк.
- Доповідні записки та листування з Міністерством освіти УРСР з питань роботи спеціальних шкіл і шкіл-інтернатів УРСР (8 січня 1965 року – 24 грудня 1965 року)*. ЦДАВО України, м. Київ. – Ф. 166. Оп. 15. – Спр. 4599. – 65 арк.
- Канішевська, Л. В. (2011). *Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позааурачній діяльності*. Київ : Хм ЦНП.
- Канішевська, Л. В., Кузьменко, Л. В., Свириденко, С. О. (2013). *Підготовка учнів інтернатних закладів до життєдіяльності у відкритому суспільстві*. Кіровоград : Імекс-ЛТД.
- Кузьміна, О. В. (2011). *Теоретичні аспекти формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів*. Слов'янськ: Підприємство Маторін Б. І.
- Мельниченко, Б. Ф., Проскрипко А. М., Хазаната, І. В. (1964). *Трудове виховання в школі-інтернаті*. Київ : Радянська школа.
- Міністерство освіти УРСР. (1960). Про хід виконання постанови колегії Міністерства освіти УРСР від 20.07.59 року «Про поступову реорганізацію протягом 1959–1965 років дитячих будинків у школи-інтернати». *Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР*, 13, 14.
- Міністерство освіти УРСР. (1965). Про стан навчально-виховної роботи у спеціальних школах-інтернатах. *Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР*, 9, 15-17.
- Міністерство освіти УРСР. (1965). Про стан навчально-виховної та професійно-трудової підготовки в спеціальних школах-інтернатах. *Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР*, 8, 2.
- Накази по Міністерству освіти УРСР з питань шкільної виховної роботи за 1960 рік (початок 18 січня 1960 року – закінчено 29 грудня 1960 року)*. Державний архів Миколаївської області (ДАМО). – Ф. Р 2817. – Оп. 2. – Спр. 63. – 240 арк.

Султанова Н. В. Організація діяльності інтернатних закладів освіти в Україні (60-ті рр. – перша половина 70-х рр. ХХ століття)

- Наточій, А. М. (2012). Виховання підлітків у загальноосвітніх школах-інтернатах України: теорія і практика. Миколаїв : Ілліон.
- Петрочко, Ж. В. (2010). *Дитина у складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав*. Рівне : Видавець О. Зень.
- Покась, В. П. (2012). Зміна філософської парадигми управління навчально-виховним процесом інтернатних закладів освіти України (Дис. ... доктора філософських наук). К. : НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Слюсаренко, В. Г. (1997). *Соціально-педагогічні функції установ інтернатного і напівінтернатного типу й умови їх реалізації в Україні*. (Дис. ... доктора педагогічних наук). Київ : Київ. міжрегіон. ін-т удосконалення вчителів ім. Бориса Грінченка
- Султанова, Н. В. (2017). Організаційні засади соціального виховання дітей в інтернатних закладах освіти (60-ті рр. ХХ ст.). У Федяєва, В. Л. (ред.). *Педагогічні науки : збірник наукових праць, LXXV(1)*, 78-83.
- ЦК КПУ і Рада Міністрів УРСР. (1956, червень, 29). *Постанова Центрального Комітету КП України і Ради Міністрів Української РСР від 29 червня 1956 року «Про організацію шкіл-інтернатів в Українській РСР»*. Державний архів Миколаївської області (ДАМО). – Ф. Р 2817. – Оп. 2. – Спр. 9. – 3 арк.
- ЦК КПУ і Рада Міністрів УРСР. (1959, червень, 23). *Постанова Центрального Комітету КП України і Ради Міністрів Української РСР від 23 червня 1959 року № 955 «Про заходи по розвитку шкіл-інтернатів в Українській РСР на 1959–1965 роки»*. ДАМО. – Ф. Р 2817. – Оп. 2. – Спр. 63. – Арк. 240.
- ЦК КПУ і Рада Міністрів УРСР. (1966, грудень, 8). *Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи в Українській РСР : Постанова Центрального Комітету КП України і Ради Міністрів Української РСР від 8 грудня 1966 року № 900*. Отримано з <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/900-66-п>

REFERENCES

- Berezniak, Ye. S. (Red.). (1973). *Osnovni dokumenty pro shkolu: zbirnyk-dovidnyk [Basic documents about the school: collection book]*. Kyiv : Radianska shkola. [in Ukrainian]
- Bondar, A. D. (1968). *Rozvytok suspilnoho vykhovannia v Ukrainskii RSR (1917–1967) [Development of Social Education in the Ukrainian SSR (1917–1967)]*. К. : Vyd-vo Kyivskoho universytetu. [in Ukrainian]
- Haluzynskiy, V. (1966). *Rozvytok dytiachoho kolektyvu [Development of children's team]*. К. : Rad. shkola. [in Ukrainian]
- Dyrektyvni vkazivky upravlinnia pidlehlým ustanovam z pytan roboty shkil-internativ (25 sichnia 1965 roku – 18 hrudnia 1965 roku) [Directional guidelines for the management of subordinate institutions on the work of boarding schools (January 25, 1965 – December 18, 1965)]*. TsDAVO Ukrainy, m. Kyiv. – F. 166. Op. 15. Spr. 4600. – 65 ark. [in Ukrainian]

- Dovidka viddilu pro pidsumky perevirky stanu sprav v shkolakh-internatakh po kozhnii oblasti Ukrainiskoi RSR (zhovten 1972 roku) [Certificate of the Department on the results of checking the state of affairs in boarding schools in each oblast of the Ukrainian SSR (October 1972)].* TsDAVO Ukrainy, m. Kyiv. – F. 166. Op. 15. – Spr 8329. – 22 ark. [in Ukrainian]
- Dovidka upravlinnia pro robotu internatnykh ustanov v 1968 rotsi [Reference on the management of the work of boarding institutions in 1968].* TsDAVO Ukrainy, m. Kyiv. – F. 166. Op. 15. – Spr. 6398. – 9 ark. [in Ukrainian]
- Dovidky upravlinnia pro stan navchalno-vykhovnoi roboty internatnykh ustanov Ukrainiskoi RSR za 1966–1967 navchalnyi rik [Certificate of management about the state of educational work of boarding schools of the Ukrainian SSR for 1966 – 1967 academic year].* TsDAVO Ukrainy, m. Kyiv. – F. 166. Op. 15. – Spr. 5489. – 108 ark. [in Ukrainian]
- Dopovidni zapysky ta lystuvannia z Ministerstvom osvity URSSR z pytan roboty spetsialnykh shkil i shkil-internativ URSSR (8 sichnia 1965 roku – 24 hrudnia 1965 roku) [Reports and correspondence with the Ministry of Education of the Ukrainian SSR on the work of special schools and boarding schools of the UkrSSR (January 8, 1962 – December 24, 1965)].* TsDAVO Ukrainy, m. Kyiv. – F. 166. Op. 15. – Spr. 4599. – 65 ark. [in Ukrainian]
- Kanishevska, L. V. (2011). *Vykhovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti [Education of social maturity of senior pupils of general-education boarding schools in extracurricular activities].* Kyiv : Khm TsNP. [in Ukrainian]
- Kanishevska, L. V., Kuzmenko, L. V., Svyrydenko, S. O. (2013). *Pidhotovka uchniv internatnykh zakladiv do zhyttiediialnosti u vidkrytomu suspilstvi [Preparation of students of boarding schools for life in an open society].* Kirovohrad : Imeks-LTD. [in Ukrainian]
- Kuzmina, O. V. (2011). *Teoretychni aspekty formuvannia zhyttievoi kompetentnosti uchniv starshykh klasiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ [Theoretical aspects of formation of vital competence of High school students in general boarding schools].* Sloviansk: Pidpriemets Matorin B. I. [in Ukrainian]
- Melnychenko, B. F, Proskrypko A. M., Khazanata, I. V. (1964). *Trudove vykhovannia v shkoli-internati [Labor upbringing in boarding school].* Kyiv : Radianska shkola. [in Ukrainian]
- Ministerstvo osvity URSSR. (1960). Pro khid vykonannia postanovy kolehii Ministerstva osvity URSSR vid 20.07.59 roku «Pro postupovu reorganizatsiiu protiahom 1959–1965 rokiv dytiachykh budynkiv u shkoly-internaty» [About progress of the decision of the board of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR dated July 20, 599 «On the gradual reorganization of children's homes into boarding schools during 1959–1965»]. *Collection of orders and orders of the Ministry of Education of the URSSR, 13, 14.* [in Ukrainian]
- Ministerstvo osvity URSSR. (1965). Pro stan navchalno-vykhovnoi ta profesiino-trudovoi pidhotovky v spetsialnykh shkolakh-internatakh [About the status of educational, vocational and labor training in special boarding schools]. *Collection of orders and orders of the Ministry of Education of the URSSR, 8, 2.* [in Ukrainian]

- Ministerstvo osvity URSS. (1965). Pro stan navchalno-vykhovnoi roboty u spetsialnykh shkolakh-internatakh [About the state of educational work in special boarding schools]. *Collection of orders and orders of the Ministry of Education of the URSS*, 9, 15-17. [in Ukrainian]
- Nakazy po Ministerstvu osvity URSS z pytan shkilnoi vykhovnoi roboty za 1960 rik (pochatok 18 sichnia 1960 roku – zakoncheno 29 hrudnia 1960 roku)* [Orders from the Ministry of education of the UkrSSR on issues of school education for 1960 (beginning January 18, 1960 – finished December 29, 1960)]. Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti (DAMO). – F. R 2817. – Op. 2. – Spr. 63. – 240 ark. [in Ukrainian]
- Natochii, A. M. (2012). *Vykhovannia pidlitkiv u zahalnoosvitnikh shkolakh-internatakh Ukrainy: teoriia i praktyka* [Teaching in adolescents at general-education boarding schools of Ukraine: theory and practice]. Mykolaiv : Illion. [in Ukrainian]
- Petrochko, Zh. V. (2010). *Dytyna u skladnykh zhyttievkykh obstavynakh: sotsialno-pedahohichne zabezpechennia prav* [A child in difficult living conditions: socio-pedagogical provision of rights]. Rivne : Vydavets O. Zen. [in Ukrainian]
- Pokas, V. P. (2012). *Zmina filosofskoi paradyhmy upravlinnia navchalno-vykhovnym protsesom internatnykh zakladiv osvity Ukrainy* (Dys. ... doktora filosofskykh nauk) [The Change of philosophical paradigm of educational process in residential educational institutions in Ukraine. (Thesis for a Degree... Doctor of Philosophy Sciences)]. K. : NPU imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian]
- Sliusarenko, V. H. (1997). *Sotsialno-pedahohichni funktsii ustanov internatnoho i napivinternatnoho typu y umovy yikh realizatsii v Ukraini*. (Dys. ... doktora filosofskykh nauk) [Social-pedagogical functions of institutions of boarding and half-board type and conditions of their realization in Ukraine (Thesis for a Degree Doctor of Pedagogical Sciences)]. Kyiv : Kyiv. mizhrehion. in-t udoskonalennia vchyteliv im. Borysa Hrinchenka. [in Ukrainian]
- Sultanova, N. V. (2017). Orhanizatsiini zasady sotsialnoho vykhovannia ditei v internatnykh zakladakh osvity (60-ti rr. XX st.) [Organizational fundamentals of social upbringing of children in boarding schools (60-ies of the XX century)]. U Fediaieva, V. L. (ed.). *Pedahohichni nauky : zbirnyk naukovykh prats* [Pedagogical sciences: a collection of scientific works], LXXV(1), 78-83. [in Ukrainian]
- TsK KPU i Rada Ministriv URSS. (1956, cherven, 29). *Postanova Tsentralnogo Komitetu KP Ukrainy i Rady Ministriv Ukrainskoi RSR vid 29 chervnia 1956 roku «Pro orhanizatsiiu shkil-internativ v Ukrainskii RSR»* [Resolution of the Central Committee of the Ukrainian Communist Party of Ukraine and the council of Ministers of the RSFSR of June 29, 1956, «On the organization of boarding schools in the Ukrainian SSR»]. Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti (DAMO). – F. R 2817. – Op. 2. – Spr. 9. – 3 ark. [in Ukrainian]
- TsK KPU i Rada Ministriv URSS. (1959, cherven, 23). *Postanova Tsentralnogo Komitetu KP Ukrainy i Rady Ministriv Ukrainskoi RSR vid 23 chervnia 1959 roku № 955 «Pro zakhody po rozvytku shkil-internativ v Ukrainskii RSR na 1959–1965 roky»* [Resolution of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine and the Council of Ministers of the RSFSR of June 23, 1959, No. 955 «On Measures for the Development of Boarding Schools in the Ukrainian SSR for 1959–1965»]. DAMO. – F. R 2817. – Op. 2. – Spr. 63. – Ark. 240. [in Ukrainian]

TsK KPU i Rada Ministriv URSS. (1966, hruden, 8). *Pro zakhody dalshoho polipshennia roboty serednoi zahalnoosvitnoi shkoly v Ukrainskii RSR : Postanova Tsentralnoho Komitetu KP Ukrainy i Rady Ministriv Ukrainskoi RSR vid 8 hrudnia 1966 roku № 900 [On Measures for further improvement of secondary school education in the Ukrainian SSR: Resolution of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine and the Council of Ministers of the Ukrainian SSR of December 8, 1966, No. 900].* Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/900-66-п> [in Ukrainian]

Султанова Наталя Вікторівна
Кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного
університету імені В. О. Сухомлинського
вул. Нікольська 24, м. Миколаїв, Україна
54030
ORCID ID 0000-0003-3510-4662
Тел.: (+38) 063 755 03 36
e-mail: sultanovanv@ukr.net

Sultanova Nataliia Viktorovna
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor of the Special Education
Department of the Mykolaiv
V. O. Sukhomlynskyi National University
Nikolska Street, 24, Mykolaiv, Ukraine
54030
ORCID ID 0000-0003-3510-4662
Tel.: (+38) 063 755 03 36
e-mail: sultanovanv@ukr.net